

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ. ЕКОПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

УДК 159.922.6

ВЕРНІК О.Л.

докторант Інституту психології імені
Г.С. Костюка НАПН України, м. Київ

Розглядається життєдіяльність студентської молоді в еколого-психологічному аспекті. Життєвий простір молодій людині визначається через середовища-виміри її життя. Він характеризується, по-перше, кількістю значущих і цінних середовищ, яка інтерпретується як «ширина» життєвого простору. По-друге, узгодженістю-неузгодженістю цінності і значущості середовища в житті студента. По-третє, ступенем і характером відчуженості. Специфіка представленої моделі полягає у комплексному і системному підході до визначення психологічних проблем у способі життя особистості як відношеннях із середовищами її життєвого простору. Сукупність значень даних характеристик за середовищами життєдіяльності дають змогу розкривати ступінь і характер неекологічної орієнтованості її способу життя.

Ключові слова: *відчуження, діяльність, екологічність, життєдіяльність, життя, значення, особистість, прийняття, середовище, смисл, цінність*

НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ ЖИЗНЕДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ. ЭКОПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Рассматривается жизнедеятельность студенческой молодежи в эколого-психологическом аспекте. Жизненное пространство молодого человека определяется через среды-измерения его жизни. Оно характеризуется, во-первых, количеством значимых и ценных сред, которое интерпретируется как «ширина» жизненного пространства. Во-вторых, согласованностью-несогласованностью ценности и значимости среды в жизни студента. В-третьих, степени и характером отчужденности. Специфика представленной модели заключается в комплексном и системном подходе к определению психологических проблем в образе жизни личности как отношениях со средами ее жизненного пространства. Совокупность значений данных характеристик по средам жизнедеятельности позволяют раскрывать степень и характер неэкологичной ориентированности ее образа жизни.

Ключевые слова: *деятельность, жизнедеятельность, жизнь, значение, личность, отчуждение, принятие, смысл, среда, ценности, экологичность.*

Актуальність. Неєкологічність життя сучасної людини є однією з фундаментальних причин глобальної екологічної кризи. В психологічному плані екологічність життя особистості ми розуміємо на трьох рівнях. По-перше, на рівні природо-спрямованої і природо-девіантної поведінки, уявлень і ставлень. По-друге, на рівні організації взаємодії із середовищами життя особистості. По-третє, на внутрішньому рівні переживань гармоній-

ності, природності, впорядкованості, чистоти власного життя. Відзначимо, що формування відповідної екологічної свідомості і “правильного” ставлення й розуміння проблем щодо збереження природи, навчання економити ресурси – воду, електрику, газ; не забруднювати навколишнє природне середовище шкідливими відходами, насамперед пластиком, поліетиленом, є необхідним, але не достатнім у подоланні екологічної кризи, яка, слідуючи відомому вислову М.Булгакова, не зовні, але в головах.

Об’єкт дослідження — спосіб життя особистості. **Предмет** дослідження — соціально-психологічні чинники та психологічна структура екологічно орієнтованого способу життя особистості студента. **Метою** є визначення індивідуальних особливостей в організації особистістю студента власного способу життя на основі вивчення змістовних та структурних характеристик переживань особистості як чинників становлення її екологічно орієнтованого способу життя. Ми вважаємо, що особливості сукупної дії соціально-психологічних чинників зумовлюють організацію способу життя особистості, характер його впливу як на саму особистість, так і на її взаємодію із різними середовищами її життя (природним, соціальним, матеріальним, інформаційним тощо).

Теоретико-методологічними засадами дослідження були: системно-структурний підхід до вивчення діяльності та життєдіяльності особистості (Б. Ананьев, В. Давидов, О. Леонтьев, Б. Ломов, А. Петровський й ін.); онтологічний підхід до вивчення особистості як суб’єкта власного життя (К. Абульханова, Л. Божович, Г. Костюк, О. Лазурський, Д. Леонтьев, С. Рубінштейн й ін.); середовищний підхід до вивчення особистості (Ф. Василюк, Л. Виготський, К. Левін, М. Хейдметс, М. Чернушек й ін.).

Згідно середовищного підходу, організація особистістю власного екологічно-орієнтованого способу життя передбачає насамперед вибудовування екологічних відношень із середовищами її буття. Згідно розробленої нами теоретичної моделі в психологічній структурі відношень особистості було виділено три рівні чинників екологічності, поєднання яких і може визначати загальний характер, тип і силу їх дії.

1. Рівень значень – соціально-нормованих відносин, який характеризується «об’єктивним» значенням конкретного середовища в житті індивіда. Об’єктивність виявляється на рівні зовнішніх проявів у вигляді його залученості до відповідної сфери життя. Один зі способів фіксації цієї залученості є оцінка бюджету часу, тобто розподілу часу життя як основного соціального ресурсу між конкретними середовищами – побутовим, освітнім, професійним, культурним, природно-ландшафтним, інформаційним або віртуальним, соціальним і міжособовим.

Слід відзначити, що в процесі емпіричних досліджень у нас відбулося дві модифікації раніше прийнятої моделі теоретичної структури життєвого простору особистості. По-перше, було з'ясовано, що назва «інформаційне» середовище не відповідає у повній мірі уявленням про нього. З одного боку, в досліджуваних викликало труднощі завдання віднесення до нього тих чи інших явищ повсякденного життя. Зокрема, книжки, газети, журнали, телепередачі, соціальні мережі, мережеві ігри тощо. Більшість із респондентів відносили до інформаційного середовища виключно ЗМІ. Відповідно і його значущість завжди була вкрай низькою. Разом з тим, назва середовища як інформаційного відповідала не характеру і способу взаємодії із ним людини, але формі і базовому елементу його утворення – інформації. Більш вдалим, відповідним способу взаємодії терміном є, на наш погляд, «віртуальне середовище». За М. Носовим [8], разом зі світом реальності, існує й множинний світ віртуальності, як те, чого реально не існує, але може виникнути при певних умовах. Воно є породженим реальністю як константністю по відношенню до себе й взаємодіючим із реальністю як онтологічно рівноправне. Сама реальність включає у себе можливості і варіанти, як привабливі, так і непривабливі, котрі й можуть розглядатися з точки зору віртуальної реальності.

По-друге, в середовищі міжособистісних взаємин значною кількістю досліджуваних чітко виділялася підмножина, яку ми назвали «інтимні взаємини». Для них було суттєвим відокремлення стосунків із родиною, друзями, однокласниками (в школярів) і одногрупниками (в студентів) – з одного боку, і інтимними взаєминами із найближчою людиною чи із протилежною статтю – з іншого. Отже, шкалу «міжособове – соціальне» було видозмінено у шкалу «інтимне – міжособове – соціальне», в основі якої ступінь близькості іншого до «Я» людини.

2. Рівень цінностей – суб'єктивно-ціннісного переживання особистості місця того чи іншого середовища життєдіяльності в структурі простору її життя. С. Шварц і В. Білські розглядають цінності як переконання, погляди, що при активації зміщуються із почуттями. Вони вважаються когнітивними репрезентаціями трьох універсальних груп потреб: біологічних (вітальних); взаємодії, необхідної для міжособистісної координації; суспільних запитів для задоволення групового благополуччя і виживання. В руслі діяльнісного підходу виникнення цінностей можна пояснити через взаємодію / конфлікти мотивів діяльності. Цінності пов'язуються з одного боку із значеннями, з іншого із смислами (О. Леонтьєв, Д. Леонтьєв й ін.). Однак, характер і спосіб організації зв'язків у різних авторів досить сильно варіюється.

Від цінностей – як особистісних значень суспільних смислів (В. Франкл), до цінностей – як механізму надання суспільним значенням особистого смислу (О. Леонтьєв). Так чи інакше, в цінностях виражається узагальнене ставлення людини до значущих явищ. Причому, ці ставлення певним чином структуровані, підпорядковані. Для нашої моделі важливою є саме ідея підпорядкованості, ієрархії, завдяки якій ми можемо характеризувати суб'єктивну значущість середовища в структурі життєвого простору особистості.

3. Рівень смислів – як того, що відображує реальні життєві відношення суб'єкта зі світом і виконує, таким чином, орієнтовну функцію, сприяє організації його внутрішнього світу (Д. Леонтьєв [6]). За допомогою смислу суб'єкт інтерпретує, реконструює ситуації свого життя. Це досягається за рахунок властивостей смислу – сталості і визначеності, внутрішньої впорядкованості і структурованості, суб'єктивної несуперечливості і предметності (М. Зоткін [3]).

На рівні смислів екологічність чи неекологічність життя особистості ми пов'язуємо із прийняттям і відчуженням. Останнє є співзвучним екологічному розумінню в екзистенційно-філософському контексті, що знайшло своє вираження у працях А. Камю, Ж.-П. Сартра, М. Хайдеггера, К. Ясперса й ін. Тут відчуження особистості є насамперед відчуженням від зовнішнього світу, від світу буття¹. Відчуженню протиставляється (або співставляється) «природа людини», яка залежно від позицій розуміється есенціально чи екзистенційно (за О. Харламовим [12]). В першому випадку мова йде про вроджену самість, у другому – про незавершеність і відкритість. Одними з перших в психологічній теорії і практиці на проблему відчуження як центральну у становленні особистості звернули увагу А. Адлер, К. Хорні, Е. Фром.

Ми погоджуємося із твердженням Є. Осіна, що «з емпіричної точки зору, за поняттям відчуження у різних авторів лежить дуже подібний ряд суб'єктивних феноменів: незадоволеність життям в цілому або її окремими сферами, переживання безсилля, аномія, нігілізм або цинізм по відношенню до суспільних цінностей, переживання ізоляції, відчуття втрати смислу» [Осін]. Саме поняття смисл, стверджує науковець, дозволяє пояснити увесь спектр когнітивних, емоційних і поведінкових феноменів, що традиційно пов'язуються із відчуженням.

¹ Більш давній філософський погляд на відчуження пов'язується із марксизмом й, ще раніше, із І. Кантом. Саме К. Маркс сформулював тезу: «відчуження речей є практика самовідчуження людини» (Маркс К. Енгельс Ф. Собр. соч. Т.1, С. 408.)

Отже, відчуження пов'язується із втратою смислу. При чому, така втрата може бути як глобально життєвою, екзистенційною так і локальною (Б. Братусь, Д. Леонт'єв, С. Мадді, Дж. Накамура, Є. Осін, В. Франкл, Е. Фром).

Проте, проаналізовані праці, в тому числі й ті, що мають безпосереднє відношення до психологічної практики (І. Ялом, Ф. Василюк й ін.), дозволяють ставити питання іншим чином – **відчуження** не як втрата, але **як етап у набутті смислу**. Така постановка питання, хоча й не знайшла поки широкого відгуку у наукових публікаціях, є більш релевантною ідеєю екологізації і екологічності.

Специфіка представленої моделі полягає у комплексному і системному підході до визначення психологічних проблем у способі життя особистості як відношеннях із середовищами її життєвого простору. Сукупність значень даних характеристик за середовищами життєдіяльності дають змогу розкривати ступінь і характер неекологічної орієнтованості її способу життя, та, у випадку необхідності, визначати стратегії психологічної корекції і впливу.

Отже, екологічність життєдіяльності особистості ми досліджуємо через співвідношення показників значущості, цінності і смислу кожного із середовищ, що складають її життєвий простір (див. рис. 1).

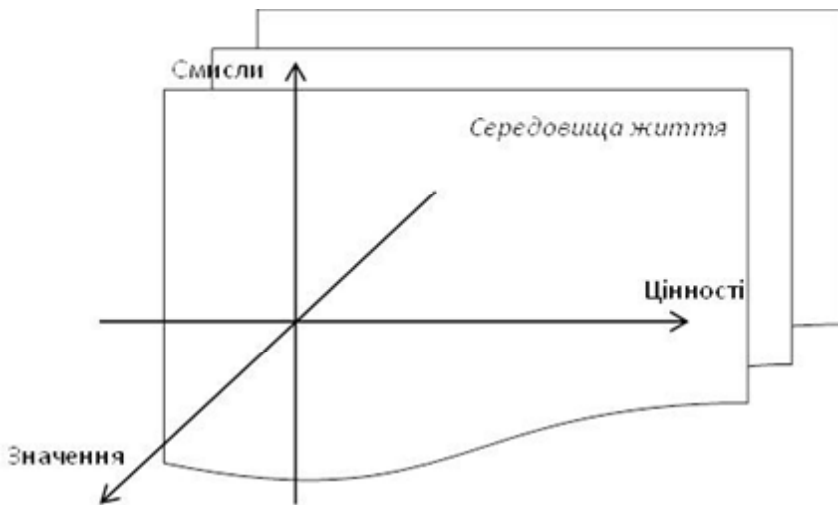

Рис. 1. Рівні екологічності життєдіяльності особистості

На основі запропонованої теоретичної моделі протягом 2013-2014 років було проведено експериментальне дослідження, в

якому, відповідно до наведеної теоретичної моделі, було виділено три групи інструментальних засобів. По-перше, щодо дослідження об'єктивної **значущості** середовищ в житті студента. По-друге, щодо їх **суб'єктивно-ціннісної складової**. По-третє, щодо **відчуженості** цих середовищ в життєдіяльності студента.

Основним критерієм об'єктивної значущості середовища життя, з нашої точки зору, є кількість часу, який, як основний соціально-життєвий ресурс особистості, витрачається на нього у порівнянні з іншими середовищами. Тому, основним інструментом дослідження тут була модифікована методика оцінки бюджету часу. Досліджуваним пропонувалося оцінити час, який вони в середньому витрачають на тиждень на різні дії. Серед основних типів дій було виділено: сон, господарчі справи, безпосереднє і опосередковане спілкування (інтимне, з друзями, з рідними, з малознайомими чи незнайомими), професійна діяльність, навчання, прогулянки і відвідування культурних місць, взаємодія з тваринами, догляд за рослинами, читання і перегляд, ігри, хобі й нічого не роблення. Кожен з типів дій пов'язаний із конкретним середовищем життя. В результаті застосування данної методики ми отримуємо "об'єктивне" уявлення людини про значущість сфер його життя. При чому, дана об'єктивність задається не конкретними цифрами, але їх співвідношенням у відсотковому плані.

Щодо суб'єктивно-ціннісної складової, було розроблено:

1) проективну методику, в основі якої альтернативний вибір місця віддаленості від двох середовищ, спрямований на визначення ціннісної структури простору життєдіяльності особистості. В результаті його застосування визначаються найбільш і найменш цінні середовища, що його складають;

2) на основі виділених в теоретичній моделі характеристик переживань (інтенсивності, позитивно-негативної спрямованості, тривалості, рівня буденності, термінальної спрямованості і просторової локалізації) було побудовано методику визначення структури переживань, пов'язаних із простором життєдіяльності особистості.

У третю групу увійшло два оригінальних опитувальника. Перший призначено для виявлення профілю неекологічної орієнтованості особистості. У відповідності до характеру відчуженості (Е. Фром, К. Хорні й ін.) в опитувальнику введено шкали – типи відчуження. Методика дозволяє визначати потужність і тип відчуженості особистості і відповідного середовища й за цими показниками складати профіль відчуженості особистості.

Другий опитувальник призначено для виявлення характеру домінуючої установки щодо прийняття середовищ життєдіяльності і себе. Основним показником (або необхідною умовою)

екологічної орієнтованості особистості є установка до прийняття себе і світу такими які вони є. Розвиток відношень до себе і до середовища складається із двох фаз стійкої, коли образ середовища і образ Я є сформованими і стабільними; й нестійкої, коли відповідні образи в силу тих чи інших причин починають змінюватися. Результат змін багато в чому залежить від установки на прийняття як шлях до гармонізації таких відношень.

Поєднуючи ці співвідношення із ціннісною ієрархією середовищ буття особистості отримуємо психологічну структуру її життєвого простору, в якій виділяються середовища: неузгодженості за цінністю і значенням; домінуючі і нехтувані. Проілюструємо застосування даного інструментарію на двох прикладах.

1. Студентка Ю., 19 років, 4 курс, психологія (див. рис. 2). За результатами психодіагностичного дослідження можна констатувати, що ціннісна і значуща структура життєвого простору мають певні розбіжності, хоча в основній сфері вони подібні – головну роль в її житті на поточний момент відіграють міжособові взаємини. В іншому, окрім природно-ландшафтної сфери спостерігається деякий дисбаланс. Основний час життя після міжособових стосунків витрачається нею на навчання і побутову сферу, тоді як більш цінними для неї є інтимне і природно-ландшафтне середовища. Найбільш відчуженою для неї є побутова сфера, причому домінуючий характер відчуження – конфронтація, а домінуючий характер наступної сфери відчуженості – освітньої – підпорядкування. У цілому, ціннісна “широта” життєвого простору складає 6 з 9 середовищ (в яких показник цінності більше 10%). Загальний рівень відчуженості є невеликим. На основі отриманих даних можна припустити, що причиною цього є узгодженість у домінуючій сфері життя.

2. Студент М., 18 років, 3 курс, менеджмент організацій (див. рис. 3). Тут спостерігаємо суттєві неузгодженості. В ціннісному плані життєвий простір є досить звуженим: цінними є лише професійне, міжособове і віртуальне середовища. Причому, суттєво домінуючими над іншими для М. є професійне і міжособове середовища – 56% від усіх. Якщо у міжособовому середовищі спостерігаємо узгодженість із значущістю, то включеність до професійної сфери у двічі менша ніж її цінність. З іншого боку, відзначаємо значущість віртуальної сфери при її майже вдвічі меншій цінності. Так само неузгоджена і сфера діяльності в освітньому середовищі. Щодо соціального середовища ситуація протилежна. Загальний показник відчуженості є досить високим. Найбільше відчуженими є професійна сфера із домінуванням “Я – проти”, природно-ландшафтна “Природа – проти” і освітня – “Я окремо”.

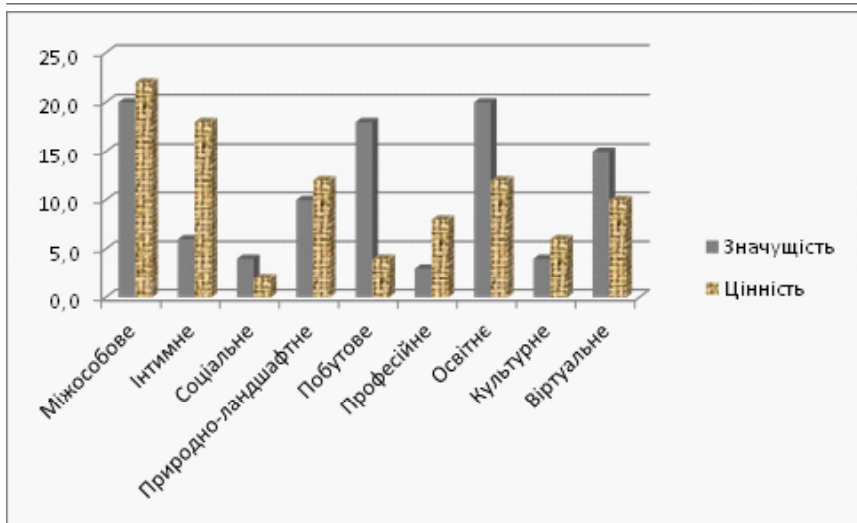

Рис. 2. Ціннісно-значуща структура життєвого простору студентки Ю.

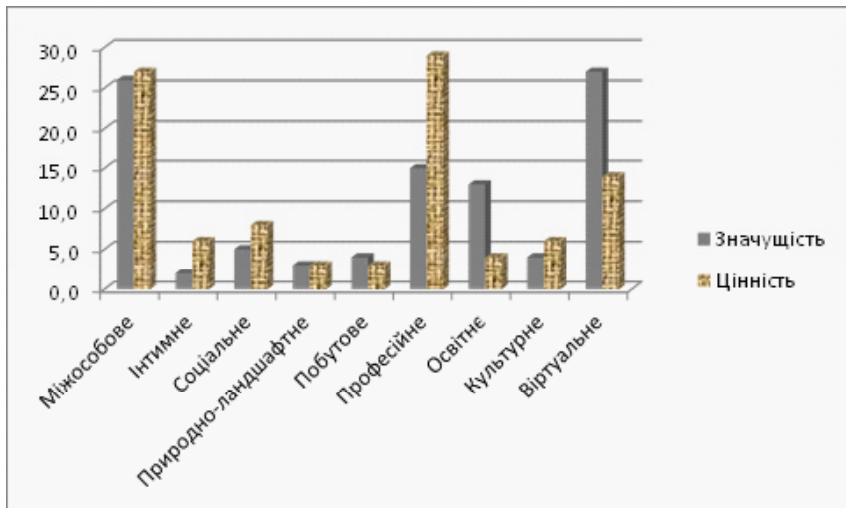

Рис. 3. Ціннісно-значуща структура життєвого простору студента М.

Література

1. Абульханова-Славская К. А. Развитие личности в процессе жизнедеятельности // Психология формирования и развития личности. - М.: Наука, 1981. - С.29-45.

2. *Ананьев Б.Г.* Человек как предмет познания / Б.Г. Ананьев. – СПб. : Питер, 2010. – 288 с.
3. *Зоткин Н.В.* Психологическая концепция смысла // Ел. ресурс: <http://www.ssu.samara.ru/~vestnik/gum/1998web1/psych/199810801.html>
4. *Карандашев В.Н.* Методика Шварца для изучения ценностей личности: концепция и методическое руководство. - СПб.: Речь, 2004. - 70 с. // Ел. ресурс: http://victor.karandashevs.ru/vk_docs/Karandashev_Culture_Values.pdf.
5. *Карпинский К. В.* Жизнедеятельность как форма активности субъекта жизни // Методология и история психологии. – Том 5. Выпуск 1. – 2010. – С. 184-202.
6. *Леонтьев Д.А.* Психология смысла. Природа, строение и динамика смысловой реальности. – М. : Смысл, 2003. – 487 с.
7. *Леонтьев Д.А., Осин Е.Н.* Смыслоутрата и отчуждение // Ел. ресурс: <http://hpsy.ru/public/x3799.htm>.
8. *Носов Н.А.* Виртуальная психология / Николай Носов. – М.: «Аграф», 2000. – 432 с.
9. *Осин Е. Н.* Отчуждение как психологическое понятие // Третья Всероссийская научно-практическая конференция по экзистенциальной психологии: материалы сообщений / Под ред. Д. А. Леонтьева. - М.: Смысл, 2007. - С. 97-100. // Ел. ресурс: <http://hpsy.ru/public/x3403.htm>
10. *Фреге Г.* Смысл и значение. — В кн.: Г. Фреге // Избранные работы — М.: Дом интеллектуальной книги, 1997. — 128 с.
11. *Фромм Э.* Человек для себя. Иметь или быть? – М. : «Прогресс», 1997. – 250 с.
12. *Харламов А.В.* Отчуждение человека в западноевропейской культуре (опыт социокультурного анализа постмодерна) // Чуждое – Чужое – Наше. Наблюдения к проблеме взаимодействия культур. Новосибирск, 2000. С.93-106.
13. *Хорни К.* Наши внутренние конфликты. Конструктивная теория невроза. – М. : «Академический проект», 2007. – 224 с.

In the paper consider a live activity of students in ecological-psychological aspect. Life space of a young man determined through environments-measurement of his life. It is characterized, firstly, a count of significant and valuable environments which is interpreted as a «width» of the life space. Second, it is characterized consistency-inconsistency of the value and significance of the different environments in the life of a student. Third, it is characterized the degree and nature of alienation. The specific of this model consists in the system approach to the determining of psychological problems in the lifestyle of the person as its relations with the environments of his life space. The set of values of these characteristics on the environments of life allow to disclose the extent and nature of non-ecological orientation of its life activity.

Keywords: *activity, life activity, life, meaning, identity, alienation, acceptance, meaning, environment, values, environmental friendliness.*